

ASMENŲ, BESIKREIPIANČIŲ DĖL ORTOGNATINIŲ VEIDO OPERACIJŲ, PASITIKĖJIMO SAVIMI, LYGINIMOSI IR PERFEKCIONISTINIŲ SIEKIŲ AŠ REPREZENTACIJOS

Ilona Makauskienė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Bendrosios psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. +370 5 266 76 05
El. paštas: m.ilona@yahoo.com

Straipsnyje pristatomi 73 asmenų prieš ortognatinę operaciją penkių kategorijų – fizinio Aš (išvaizdos, sveikatos, grožio, atvaizdo), santykių, žinių ir supratimo, profesijos, laisvalaikio – pasitikėjimo / nepasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių Aš reprezentacijų duomenys, gauti pusiau struktūruoto interviu metodu. Aš reprezentacijų kategorijos išskirtos atlikus kokybinę empirinės medžiagos analizę. Lygintos tiriamųjų grupės suskirstytos remiantis objektyvia (amžius, išsilavinimas) ir subjektyvia (pagal santykių su tėvais ir patyčių patyrimą) informacija. Prieš operaciją visi tiriamieji yra susirūpinę santykiais – nepasitiki ir neigiamai lygina save su bendraamžiais, o po operacijos labiausiai tikisi atitikti dabarties patrauklios išvaizdos ir geros sveikatos standartus.

Pagrindiniai žodžiai: sąkandžio anomalijos, veido patrauklumas, pasitikėjimas savimi, savęs lyginimas, ortognatinė chirurgija.

Fizinio patrauklumo psichologinė reikšmė

Pastaraisiais dešimtmečiais daugėja psichologinės literatūros (knygų ir straipsnių), susijusios su „įkūnyto“ Aš tema (Csordas, 1990; Gill et al., 2005; Reischer and Koo, 2004). „Įkūnyto“ tapatumo sąvoka nurodo, kad, keisdamas kūną, skirdamas jam dėmesio, asmuo siekia keisti save kaip asmenybę, nes kūnas tampa jo tapatumo dalimi (Gill et al., 2005). Evoliucinės psichologijos atstovai analizuoja kūno reikšmę šiuolaikinėje kultūroje (Featherstone, 1982; Langlois et al., 2000; Gangestad and Scheyd, 2005). M. Featherstone (1982) teigia, kad šiuo-

laikinė vartotojų kultūra pateikia daugybę viliojančių vaizdinių, pažadų: sveikatos, ilgaamžiškumo, seksualinio pasitenkinimo, jaunystės, grožio, specifiskai stimuliuojančių individo poreikius ir troškimus; keičiama socialinė erdvė – statomi nauji prekybos centrai, modernūs barai, sporto ir sveikatingumo centrai, steigiami nauji kurortai, kuriama aplinka „rodyti“ savo išvaizdą, kūną. Be to, kaip teigia M. Featherstone (1982), vartotojų kultūroje kūno vertinimas keičiasi, nes keičiasi kultūros vertybės: akcentuojama jaunystė, grožis, sveikata, seksualumas, pasitenkinimas, poreikis pasirodyti, žavėti, padaryti įspūdį kitiems, apstulbinti, patraukti, dominuoti,

priversti kitus pamėgti save, parduoti save kaip prekę. Sociokultūriniai tyrimai rodo, kad kasdieniame gyvenime *kito* žmogaus fizinį patrauklumą nesąmoningai susiejame su intelekto savybėmis, patrauklesnis žmogus vertinamas kaip protingesnis, gudresnis, turintis socialiai pripažintų asmenybės savybių: bendraujantis, drąsus, nuoširdus, didesnės savitvardos; jo profesinė veikla ir karjera sėkmingesnė (Jackson, 2002; Jacobson, 1984; Rhodes, 2006). Išvaizdos ir asmenybės savybių sąveika ryškiai atsispindi tautosakoje, skirtingų tautų pasakose – neigiami personažai (raganos, laumės) vaizduojami pabrėžiant masyvų, atsikišusių į priekį apatinį žandikaulį, o teigiami – harmoningų veido bruožų asmenį (Jacobson, 1984). Šiuolaikiniai evoliucinės krypties tyrėjai daro išvadas, kad statinės patrauklumo fizinės savybės yra partnerio kokybės ir vertės požymiai, nes fizinis patrauklumas informuoja apie jaunystę ir reprodukcinę gerovę (Langlois et al., 2000; Gangestad and Scheyd, 2005). Vyrų, ypač aukštesnio statuso, elgesys su moterimis priklauso nuo moters patrauklumo (Kanazawa and Kovar, 2004), todėl moterims savo patrauklumo vertinimas labai svarbus savęs suvokimui, savo vertės pajautimui (Langlois et al., 2000; Furman and Thompson, 2002). Statiniai patrauklumo požymiai greičiau pastebimi, skirtingų kultūrų atstovai tokius požymius vertina labai panašiai (Jones, 1998). Naujausi patrauklumo tyrimai vis dažniau atskleidžia, kad, suvokiant savo ir kito patrauklumą, svarbesnis veido, o ne kūno patrauklumas (Hönekopp et al., 2007; Langlois et al., 2000). Be to, tyrimai rodo, kad statinių veido patrauklumo savybių (simetriškumo (Rhodes, 2006), tipiškumo (O’Toole et al., 1999; Winkielman et al.,

2006), antrinių lyties požymių (Jones, 1998)) vertinimas išlieka vienodas įvairiais amžiaus tarpsniais (Jacobson, 1984).

Daugelyje studijų teigiama, kad patrauklūs suaugusieji išsiugdo teigiamesnį *savęs* vaizdą – geriau vertina savo psichinę sveikatą, gebėjimus ir kompetenciją nei mažiau patrauklūs suaugusieji (Langlois et al., 2000). Patrauklumas, populiarumas ir sėkmė glaudžiai susiję, todėl patrauklumas turi svarbią praktinę reikšmę vaiko raidoje, o suaugusiojo gyvenime tampa pranašumu (Langlois et al., 2000; Jackson, 2002). Išankstiniai lūkesčiai, susiję su patrauklumu, lemia skirtingą suaugusiųjų elgesį su vaiku (Rogers and Ritter, 2002). Patrauklūs vaikai sulaukia daugiau spontaniško tėvų, mokytojų, suaugusiųjų dėmesio, nes vykstant biologinei evoliucijai ir socializacijos procese yra susiformavusi nuostata, jog patrauklūs asmenys turi daugiau teigiamų savybių, jų didesni gebėjimai, geresni socialiniai įgūdžiai (Langlois et al., 2000; Jacobson, 1984). Augdamas vaikas internalizuoja kitų elgesį su savimi ir ugdo skirtingą *savęs* vertinimą (Langlois et al., 2000).

Sąkandžio anomalijos ir savęs vertinimas

Paauglystės laikotarpiu prasideda veido formos pokyčiai, nes ima augti apatinė veido dalis (Kiyak and Reichmuth, 2002). Jei apatinės veido dalies augimas nukrypssta nuo anatominės-fiziologinės normos, susiformuoja sąkandžio anomalijos (Grybauskas et al., 2007), mažinančios veido patrauklumą, todėl normalios paaugliškos fizinės išvaizdos vertinimo reakcijos gali nukrypti nuo „sveikos“ normos (Schaefer et al., 2006; Kiyak and Reichmuth, 2002). Sąkandžio anomalija išryškėja paauglystėje,

kai dėmesys savo išvaizdai ypač sustiprėja (Gleeson and Frith, 2006), be to, neretos bendraamžių patyčios, pastabos dėl išvaizdos gali paskatinti neigiamai vertinti savo išvaizdą (Kiyak and Reichmuth, 2002). Šiuos svarbius veido ir kūno pokyčius bręsdamas paauglys mato ir patiria stiprių išgyvenimų, nes fizinė išvaizda nuo šiol yra svarbi pateikiant save tarp bendraamžių (Lindwall and Hassmen, 2004). T. E. Cash (2002) su bendradarbiais tyrimais nustatė, kad žmonės nepasitenkinimą kūnu dažniausiai kompensuoja dviem būdais: 1) vengimu, kai kratomasi minčių, jausmų apie savo kūną; 2) įkyrumu, kai skiriama per daug dėmesio savo išvaizdai, dedama daug pastangų keisti, slėpti, maskuoti kūno trūkumus. Kai kūno vaizdo (dydžio / formos) reprezentacijos labai dažnai atsiduria dėmesio centre, formuojasi dėmesio šališkumas maisto stimulams, perfekcionistinis siekis visose situacijose lygintis su idealiais kūno standartais (Williamson et al., 2002).

Pasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių psichinių reprezentacijų samprata remiantis tarpasmenine Savasties teorija

Mūsų tyrime pasitikėjimo savimi reprezentacijų psichologinė prasmė sutampa su S. M. Andersen ir S. Chen (2002) tarpasmeninės Savasties teorijos savęs vertinimo aiškinimu, M. R. Leary ir G. MacDonald (2005) sociometrine savigarbos teorija; savęs lyginimo reprezentacijų prasmė – su J. V. Wood ir A. E. Wilson (2005) nagrinėjamu socialiniu lyginimu, o perfekcionistinių siekių reprezentacijos – su E. T. Higgins (1987) elgesio standartų neatitikimų teorijos idealaus Aš standartų siekimo aiškinimu. S. M. Andersen, S. Chen (2002) tarpasmeninės Savasties

teorija remiasi H. S. Sullivan (1999) asmenybės teorija, E. T. Higgins (1987) elgesio standartų neatitikimų teorija ir W. Mischeli bei Y. Shoda (1995) „Jei, tai“ asmenybės teorija. Šios autorės teigia, kad *Aš reprezentacijos* apima du ryšio aspektus (Andersen et al., 1997; Chen et al., 2003): 1) emocinį motyvacinį Aš su reikšmingu kitu (RK), susijusį su reikšmingų kitų jautrumu / neprieinamumu (arba prieraišumo elgesių sėkmingumu / nesėkmingumu) ir 2) elgesio standartų atitikimą / neatitikimą. M. W. Baldwin (1992) Aš su RK ryšius nagrinėja kaip ryšių schemas. Remiantis W. Mischel ir Y. Shoda (1995) asmenybės teorija, psichinių reprezentacijų struktūra aiškinama *jungčių* (angl. *connectivist model*) arba tinklų modeliu (Mischel and Morf, 2005). Psichinės reprezentacijos jungiasi, sudaro dinamiškai kintančius asociacijų tinklus – atvirą naujai patirčiai *savasties sistemą* (Mischel and Morf, 2005). Remiantis šiuo modeliu, psichinės reprezentacijos suprantamos kaip *teorijomis paremtos konstruojamos* žinios (Chen, 2003), kurias sudaro sudėtingi kognityvūs emociniai vienetai, apimantys penkis svarbius aspektus (Mischel and Shoda, 1995): a) *konstruktuskategorijas* apie save, kitus, įvykius (išorinius ir vidinius psichologinius); b) *lūkesčius ir įsitikinimus* apie socialinį pasaulį, elgesio padarinius tam tikrose situacijose, Aš efektyvumą; c) *emocijas*, su jomis susijusias psichofiziologines reakcijas; d) *tikslus ir vertybes* – norimus / nenorimus padarinius; e) *gebėjimus ir ilgalaikius planus*, kurie padeda laikytis iš anksto nustatytų tikslų. Motyvacinis Aš su RK ryšio aspektas nulemia įsitikinimus, kiek Aš esu vertingas, priimtas, pripažintas RK, ir šis įsitikinimas remiasi RK vidiniais darbo modeliais – susiformavusiais lūkesčiais, kiek RK yra prieinami,

patikimi, atliepiantys, kai reikia saugumo, paramos (Pietromonaco and Barett, 2000). *Elgesio standartų neatitikimų* teorijoje Aš su RK normatyvinės žinios yra susijusios su: a) tarpasmeniniais *vaidmenimis*, atliktais bendraujant su reikšmingais kitais; b) *lūkesčiais*, keliamais tam tikram socialiniam vaidmeniui; c) įsitikinimais, kad bus patiriama neigiamų *emocinių* padarinių, nepateisinus vaidmeniui keliamų lūkesčių; d) supratimu, kokius idealius ir privalomus *standartus* mums kelia reikšmingi kiti (Higgins, 1987).

Pasitikėjimo savimi reprezentacijų formavimosi mechanizmai

Remiamės E. T. Higgins elgesio standartų neatitikimų teorijos sekėjų aiškinimu, kad pagrindinis pasitikėjimo savimi formavimosi mechanizmas yra asimiliacija, kai asmuo perima kitų normas, vertybes ir jos tampa asmens *vidine psichikos dalimi* (Ryan and Deci, 2005). *Internalizacija* suprantama siauriau nei asimiliacijos mechanizmas, nes naudojama aiškinant, kaip vaiko psichika perima *tėvų* atliekamų vaidmenis, pareigas, normas, vertybes (Ryan and Deci, 2005). Internalizacija gali būti visiška, tuomet ji vadinama identifikacija, ir dalinė, vadinama introjeksija. Vaikas identifikuoja su tėvų normomis, jas asimiliuoja į savo Savastį ir jos tampa autentiškomis jo normomis. Tokie visiškai internalizuoti tėvų idealai, normos, vertybės, tikslai pasidaro vaiko vidinės motyvacijos sistema (Ryan and Deci, 2005). Jei internalizacija yra dalinė, tėvų normos, kurias perima vaiko psichika, suvokiamos kaip kažkas svetima, nelabai priimtina, jomis remiamasi tik tuomet, kai yra išorinis spaudimas (Ryan and Deci, 2005). Tokios iš dalies internalizuotos tėvų normos atlieka išorinės

motyvacijos vaidmenį, jos naudojamos vienteliui tikslui – pasitikėjimui savimi, savęs vertinimui, savigarbai išlaikyti, susigražinti, apsaugoti (Ryan and Deci, 2005). Asmuo visą laiką jaučiasi taip, tarsi turėtų atlaikyti vidinį spaudimą, susijusį su meile, pagarba sau, jis lieka priklausomas nuo išorės vertintojų. Kadangi neatsiranda stabilus pasitikėjimo savimi, asmuo lieka pernelyg priklausomas nuo išorinio grįžtamojo ryšio (pritarimo, atstūmimo), jo veiklos autonomijos laipsnis yra mažesnis (Tice and Wallace, 2005).

Pasitikėjimo / nepasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių tyrimų aktualumas

Tiriant turinčiuosius sąkandžio anomalijų, dažniausiai pasirenkama savigarbos, savęs vertinimo tyrimų kryptis ir naudojama M. Rosenbergo savigarbos skalė (Williams et al., 2008; Kiyak and Reichmuth, 2002; Knight and Keith, 2005; Nicodemo et al., 2008; van Steenberg et al., 1996). Manoma, kad ilgalaikis sunkus laikotarpis prieš operaciją, objektyvūs pokyčiai ir sunkus laikotarpis po operacijos, tiriamųjų lytis, amžius gali turėti įtakos savęs vertinimo svyravimams (Cunningham et al., 2000). Tyrimais nustatyta, kad ilgalaikis sunkus laikotarpis prieš operaciją turi įtakos reaktyvios depresijos atsiradimui ir savęs vertinimo sumažėjimui (Cunningham et al., 2000), o pasitenkinimas operacijos rezultatais, geresnis savęs vertinimas po jos yra susijęs su suvokta socialine parama, didėjančiu socialiniu aktyvumu po operacijos (Zhou et al., 2001; Cunningham et al., 2000). Siekiant nustatyti, kaip savęs vertinimas kinta laike, prieš operaciją ir po jos atliekami tęstiniai tyrimai (Nicodemo et al., 2008, Zhou et al., 2001).

Keliame hipotezę, kad jei vyrauja negatyvios nepasitikėjimo savimi Aš reprezentacijos, tiriamieji nesijaučia vertingi, priimti, pripažinti tam tikrose psichologinio funkcionavimo srityse, nes yra susiformavę lūkesčiai, kad RK nėra prieinami, atliepiančys, patikimi pasikartojančiose specifinėse situacijose, kai reikia saugumo, paramos. Susiformavusios tam tikros disfunkcinės tarpasmeninės „Jei, tai“ diados pasireiškia pernelyg stipriu priklausymu nuo kitų pritarimo, dažnesniu lyginimusi su kitais ir perfekcionistiniais siekiais. Lyginimosi su kitais Aš reprezentacijos yra specifinės, atspindi asmeniui svarbias, reikšmingas socialinio funkcionavimo sritis. Perfekcionistinių siekių Aš reprezentacijos susijusios su idealaus Aš standartų siekiais.

Šio darbo *tikslas* – ištirti asmenų, kurie kreipiasi dėl ortognatinio gydymo, pasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių Aš reprezentacijas.

Uždaviniai

1. Įvertinti pasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių Aš reprezentacijų kitimą bėgant laikui.
2. Įvertinti tiriamųjų, lyginamų pagal santykių su tėvais patyrimą, pasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių Aš reprezentacijas.
3. Įvertinti tiriamųjų, lyginamų pagal amžiaus grupes, pasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių Aš reprezentacijas.
4. Įvertinti tiriamųjų, lyginamų pagal išsilavinimą, pasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių Aš reprezentacijas.
5. Įvertinti tiriamųjų pagal patyčių patyrimą pasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių Aš reprezentacijas.

Metodika

Duomenų tvarkymo ir įvertinimo būdai

Aš reprezentacijas tyrėme pusiau struktūruoto interviu metodu, kurį sukonstravome remdamiesi tarpasmeninės Savasties teorinėmis prielaidomis, kad nėra izoliuotų Aš reprezentacijų, Aš reprezentacijos ir reikšmingų kitų reprezentacijos abipusiškai (reciprokiškai) susijusios (Andersen and Chen, 2002). Todėl Aš reprezentacijų tyrimas remiasi ne tik Aš akimis, bet ir *Aš reikšmingų kitų akimis*. Remiantis Aš reprezentacijų tinklų modeliu, kad Savasties sistema yra dinamiška, kintanti, atvira naujai patirčiai, padedanti palaikyti tęstinumą laike, sukurti praeities, ateities ir dabarties patyrimų ryšius kaskart peržiūrint autobiografiją-naratyvą; išlaikyti tapatumą kintančiose situacijose (Mischel and Morf, 2005, Robins et al., 2008), pasirinkome tirti praeities, dabarties, ateities Aš reprezentacijas (Markus and Nurius, 1986). Be to, renkantis tirti ateities Aš reprezentacijas tikėtasi geriau suprasti lūkesčius po operacijos. Išskyrėme tris galimas ateities Aš reprezentacijas – Aš galimas, Aš idealus, vengtinas Aš po metų. Siekdami įvertinti tiriamųjų sugebėjimą „matyti“ save iš šono, išskyrėme tris reikšmingiausias kitus: motiną, tėvą ir geriausią draugą.

Iš anksto buvo išklaudyta ir perrašyta 50 tiriamųjų interviu. Išskyrėme šešias Aš reprezentacijų kategorijas, sudaryti preliminarūs šių reprezentacijų kategorijų žodyneliai pagal temas (Norkus ir Morkevičius, 2011). Derinant su dviem nepriklausomais ekspertais (praktikuojančiomis klinikinėmis psichologėmis, turinčiomis 20 metų darbo patirtį ir psichoanalitinį pasirengimą) at-

rinkti prasminiai Aš reprezentacijų kategorijas atspindintys vienetai – tipiniai žodžiai, jų junginiai, įvardijantys atskiras individo funkcionavimo sritis (Bitinienė, 2009). Žodynui gryninti buvo svarbus kontekstas, siekiant suderinti ir deskriptyvią-dalykinę (pateiktą žodyne), ir tiriamųjų ekspresyvią subjektyvią implicitinę (potekstės) semantinę reikšmę (Bitinienė, 2009). Rėmėmės dinaminio žodžio-sąvokos vertinimu, kad atskleistume kalbėtojo subjektyvų žodžio-sąvokos turinį, susijusį su patirtimi, emocijomis (Usonienė, 2006). Kadangi pusiau struktūruotą interviu sukonstravome iš atskirų klausimų, patikimumo ir validumo duomenys nebuvo tikrinami.

Lyginimosi Aš reprezentacijas vertinome atsižvelgdami į savo, bendraamžių standartus, į idealą, tėvo, mamos ar partnerio standartus. Vertinimus skirstėme į teigiamus ir neigiamus, remdamiesi antonimų – priešingybių: būdvardžių porų, daiktavardžių savybių, veiksmažodžių, turinčių priešingas reikšmes, vertinimu (Armanytė, 2004).

Tyrimo eiga

Asmenys tyrimui buvo siunčiami operuojančio chirurgo, patys buvo mažai suinteresuoti tyrimu. Kadangi kai kurie tiriamieji gyveno ne Vilniuje ir net ne Lietuvoje, tyrimas dieną prieš pat operaciją buvo neišvengiamas. Atsižvelgiant į susitikimų specifiką ir prieš operaciją pacientų išgyvenamą didelį nerimą, po kelių susitikimų su tiriamaisiais buvo pakeistas interviu būdas: interviu struktūra išliko, bet klausimai buvo pateikiami laisviau, atsižvelgiant į tai, kokia tema žmogus kalba – praeities, dabarties, ateities. Kartais, kai tiriamasis pats spontaniškai „atsakydavo“ į numatytą klausimą, jis buvo praleidžiamas. Nutarta neaiškiais

apibūdinimų atvejais *prašyti* pateikti konkrečių gyvenimiškų pavyzdžių.

Bandomojo tyrimo metu paaiškėjo, kad metų perspektyva sunkiai atskiriama nuo dabarties, todėl klausta apie ateitį, konkrečiai neapibrėžta laike. Dažniausiai patys tiriamieji rinkosi kalbėti apie 5, 7 ar 10 metų perspektyvą. Kitas svarbus atradimas – kad nors tiriamieji buvo prašomi prisiminti, kokie jie buvo vaikystėje, kai pirmą kartą suprato, kad jų veidas yra kažkuo nemalonus, dauguma spontaniškai toliau kalbėdavo apie tai, kaip jautėsi paauglystėje, kai pradėjo ryškėti sąkandžio anomalija. Todėl praeitis šiame tyrime apima vaikystės ir paauglystės (dažniausiai iki 17 metų) laikotarpius. Kai kurie tiriamieji sakė, kad neturėjo geriausio draugo, todėl buvo klausta apie artimiausią bendraamžį, nes šio klausimo tikslas – pamatyti save tarp bendraamžių. Kadangi kai kurie tiriamieji negalėjo įvardyti geriausio draugo, klausta, „koks / kokia esate draugu, bendraamžiu, su kuriais gerai sutariate, akimis?“ Galutinė tyrimo instrukcija: 1. „Koks / kokia buvote vaikystėje prieš tai, kai pirmą kartą supratote, kad jūsų išvaizda, veidas yra kažkuo nemalonus? Pasakykite keletą (tris ir daugiau) žodžių ar sakinių, kurie Jums pirmiausia ateina į galvą. Visi žodžiai yra tinkami.“ 2. Koks / kokia esate *dabar*, pastaruoju metu? 3. Koks / kokia svajojate būti *idealiu atveju*? 4. Koks / kokia *nenorėtumėte* būti ateityje? 5. Koks / kokia vaikystėje buvote motinos akimis? 6. Koks / kokia šiuo metu esate motinos akimis? 7. Koks / kokia ateityje būsite motinos akimis? 8. Koks / kokia vaikystėje buvote tėvo akimis? 9. Koks / kokia šiuo metu esate tėvo akimis? 10. Koks / kokia ateityje būsite tėvo akimis? 11. Koks / kokia vaikystėje buvote

geriausio draugo (-ės) akimis? 12. Koks / kokia šiuo metu esate geriausio draugo (-ės) akimis? 13. Koks / kokia ateityje būsite šio draugo (-ės) akimis?“

Tyrimo dalyviai

Tyrime dalyvavo 77 žmonės, turėję sąkandžio anomalijų. Jiems bus taikomas chirurginis ortognatinis gydymas. Tyrimas truko nuo 2006 iki 2010 metų. Tiriamuo-

sius (N = 73), su kuriais interviu vyko iškart prieš pat operaciją (nuo savaitės iki dienos), atskyrėme nuo tiriamųjų, kuriems operacija tik numatoma, bet pasiruošimas jai jau vyksta (N = 4). Taigi toliau buvo analizuojami 73 tiriamųjų duomenys. Visi tam tikrų sąkandžio anomalijų turėję pacientai iki operacijos nešiojo breketus.

Pagal nupasakotą santykių su tėvais patyrimą tiriamieji pasiskirstė į tris grupes:

1 lentelė. Tiriamųjų sociodemografiniai duomenys pagal santykių su tėvais patyrimą

	Geri santykiai		Psichologinė įtampa		Fizinis smurtas		Iš viso	
	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
1. Lytis								
Vyr.	12	75,0	3	18,8	1	6,3	16	21,9
Mot.	31	54,4	20	35,1	6	10,5	57	78,1
2. Amžius								
Iki 20	7	70,0	3	30,0	0	0,0	10	13,0
21–25	16	53,3	10	33,3	4	13,3	30	41,4
26–30	16	61,5	8	30,8	2	7,7	26	35,6
Per 30	4	57,1	2	28,6	1	14,3	7	9,6
3. Išsilavinimas								
Vidurinis	8	72,7	3	27,3	0	0,0	11	15,1
Profesinis	6	37,5	7	43,8	3	18,8	16	21,9
Aukštasis	29	63,0	13	28,3	4	8,7	46	63,0
4. Šeiminė padėtis								
Nevedęs	33	60,0	18	32,7	4	7,3	55	75,3
Vedęs	8	50,0	5	31,3	3	18,8	16	21,9
Išsituokęs	2	100,0	0	0,0	0	0,0	2	2,7
5. Patyčios								
Ne	28	68,3	10	24,4	3	7,3	41	56,2
Taip	15	46,9	13	40,6	4	12,5	32	43,8
6. Tėvų materialinė padėtis								
Normali	43	67,2	18	28,1	3	4,7	64	87,7
Skurdas	0	0,0	5	55,6	4	44,4	9	12,3
7. Tėvų skyrybos								
Ne	41	74,5	11	20,0	3	5,5	55	75,3
Taip	2	11,1	12	66,7	4	22,2	18	24,7
8. Vieno iš tėvų priklausomybė nuo alkoholio								
Ne	42	77,8	11	20,4	1	1,9	54	74,0
Taip	1	5,3	12	63,2	6	31,6	19	26,0
9. Vieno iš tėvų mirtis								
Ne	34	58,6	19	32,8	5	8,6	58	79,5
Taip	9	60,0	4	26,7	2	13,3	15	20,5

gana geri santykiai, psichologinė įtampa („Man nuoskauda, kad neleido išreikšti savo nuomonės. Tėvas iškart šaukdavo, rėkdavo, kad sakau ne taip, tau pasakiau ir viskas“), fizinis smurtas („Mama visą laiką mušė mane. Labai griežtai auklėjo. Gal dėl to, kad ji gyveno viena, gal jai trūko vyriško dėmesio, meilės, vyriško peties“; „Tėtis mėgdavo išgerti, buvo skandalų, mamą mušdavo. Prisimenu nuo 9 metų, kad mama bėgdavo iš namų“; „Viskas nuo pat vaikystės – gerdavo tėvas, mušdavo motiną, vos nepasmaugė vieną kartą“).

Vertindami tėvų materialinę padėtį rėmėmės tiriamųjų pasisakymais apie skurdą („Po

visų mokslų aš grįžau pas tėvą, man tikrai buvo labai sunku. Darbo nebuvo, tėvas gėrė, aš norėjau nusižudyti“; „Kai mama išsiskyrė su tėvu, atsirado pasiteisinimas, kodėl ji gali kiekvieną dieną gerti. Pradėjo išgėrinėti kiekvieną dieną. Aš nebeturėjau ko valgyti, neturėjau kuo apsirengti, mano buvo iškrypęs stuburas tiek, kad aš pradėdavau dusti“).

Taip pat buvo fiksuojama vieno iš tėvų priklausomybė („Tėvas buvo neištikimas, išgerdavo, mušdavo mamą“; „Mano mama mirė anksti, man buvo 12 m., mirė dėl vėžio, o tėvas alkoholikas“); vieno iš tėvų mirtis; patyčių patyrimas („Nuolat patyčios, kad atsikišęs žandikaulis, arkliu vadindavo“).

2 lentelė. **Tiriamųjų sociodemografiniai duomenys pagal amžiaus grupes**

	Iki 20		21–25		26–30		Per 30	
	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
1. Lytis								
Vyr.	2	12,5	8	50,0	6	37,5	0	0,0
Mot.	8	14,0	22	38,6	20	35,1	7	12,3
2. Išsilavinimas								
Vidurinis	10	100,0	1	9,1	0	0,0	0	0,0
Profesinis	0	0,0	7	43,8	7	43,8	2	12,5
Aukštasis	0	0,0	22	47,8	19	41,3	5	10,9
3. Šeiminė padėtis								
Nevedęs	10	18,2	26	47,3	18	32,7	1	1,8
Vedęs	0	0,0	4	25,0	7	43,8	5	31,3
Išsituokęs	0	0,0	0	0,0	1	50,0	1	50,0
4. Patyčios								
Ne	1	2,4	17	41,5	19	46,3	4	9,8
Taip	9	28,1	13	40,6	7	21,9	3	9,4
5. Tėvų materialinė padėtis								
Normali	9	14,1	26	40,6	24	37,5	5	7,8
Skurdas	1	11,1	4	44,4	2	22,2	2	22,2
6. Tėvų skrybpos								
Ne	9	16,4	23	41,8	18	32,7	5	9,1
Taip	1	5,6	7	38,9	8	44,4	2	11,1
7. Vieno iš tėvų priklausomybė								
Ne	8	14,8	22	40,7	20	37,0	4	7,4
Taip	2	10,5	8	42,1	6	31,6	3	15,8
8. Vieno iš tėvų netektis								
Ne	9	15,5	24	41,4	22	37,9	3	5,2
Taip	1	6,7	6	40,0	4	26,7	4	26,7

3 lentelė. *Tiriamųjų sociodemografiniai duomenys pagal išsilavinimą*

	Vidurinis		Profesinis		Aukštasis	
	N	Proc.	N	Proc.	N	Proc.
1. Lytis						
Vyr.	3	18,8	4	25,0	9	56,3
Mot.	8	14,0	12	21,1	37	64,9
2. Šeiminė padėtis						
Nevedęs	11	20,0	8	14,5	36	65,5
Vedęs	0	0,0	6	37,5	10	62,5
Išsituokęs	0	0,0	2	100,0	0	0,0
3. Patyčios						
Ne	2	4,9	7	17,1	32	78,0
Taip	9	28,1	9	28,1	14	43,8
4. Tėvų materialinė padėtis						
Normali	10	15,6	11	17,2	43	67,2
Skurdas	1	11,1	5	55,6	3	33,3
5. Tėvų skyrybos						
Ne	10	18,2	8	14,5	37	67,3
Taip	1	5,6	8	44,4	9	50,0
6. Vieno iš tėvų priklausomybė						
Ne	9	16,7	8	14,8	37	68,5
Taip	2	10,5	8	42,1	9	47,4
7. Vieno iš tėvų netektis						
Ne	10	17,2	10	17,2	38	65,5
Taip	1	6,7	6	40,0	8	53,3

Į grupę, kuriai priskyrėme turinčius aukštąjį išsilavinimą, įtraukėme tuos, kurie studijuoja universitete, yra baigę bakalauro ar magistro studijas. Didžiausią tiriamųjų imtį sudaro jaunos moterys nuo 21 iki 30 metų, studijuojančios universitete arba jau įgijusios aukštąjį išsilavinimą.

Duomenų skaičiavimas

Kokybinė Aš reprezentacijų analizė

1. Pasitikėjimą savimi rodantys tipiniai žodžiai: *pasitikėti savimi, normalus, realus, laimingas, stiprus, tvirtas, talentingas, protingas, išsilavinęs, gabus*

(„Pastaruju metu lengviau bendrauti, nes kažkaip daugiau pasitikiu savimi“; „Labiau pasitikėsiu savimi – laikysiu save ne kitokia nei kiti ne tik su draugais, bet tarp visų žmonių, man bus geriau, nes aš nesulauksiu tiek daug neigiamo dėmesio, aš jausiuos geriau, nes sau patiksiu, galbūt laisviau reikšiu savo nuomonę tarp svetimų žmonių“).

2. Nepasitikėjimą savimi (menkavertiškumą) atskleidžiantys žodžiai: *nepasitikėjimas savimi, defektas, kompleksas, trūkumas, tuštuma, blogas, bjaurus, silpnas, nenormalus, pažeidžiamas,*

taisytiną, kvailą, ribotą („Tarp kitų jaučiausi ne tokia kaip visi, defektuota“; „Nepilnavertiškumas, toks jausmas, kad tu atrodai kitaip nei kiti blogąja prasme, nesugebėjimas savęs atskleisti dėl to defekto“; „Aš labai dažnai nepasitikiu savimi, nors žinau tiksliai, bet, jei man paprieštarauja, tada sakau gal tikrai taip nėra, iškart abejoju savimi“).

3. Lyginimasis su kitais reprezentuojantys žodžiai: *lygintis, kitoks, keistas, vertinti, nesijautimas būti vertam atsidurti dėmesio centre, įspūdis, aplinkinių nuomonė, panašus*.

3.1. Teigiamas, kai lyginimasis pozityvus („Aš lyginau su tuo portretu, kuris galėtų būti geresnis“; „Kai pamatydavau žmogų su gražia šypsena, pagalvodavau, kad aš tokios noriu“).

3.2. Neigiamas, kai lyginimasis negatyvus („Bendraudamas su žmonėmis <...> aš būnu daugiau suvaržytas. Aš kažkiek galvoju apie savo veiksmus, ką man galima daryti, ko negalima. Aš galvoju, kaip nepasirodyti kvailam“; „Man būna su žmogumi sunku užmegzti kontaktą, nes aš gėdijuosi savęs, galvoju, kaip aš atrodau iš šono“; „Stovi prie žmogaus ir nežinai, ką pasakyti, galvoju, kad žmogus pirmoje eilėje žiūri man į burną ir pastebi“; „Atrodo, kad visi mato, visi žiūri, man atrodo, kad mane visi pastebi. Jei reikia nueiti į kavinę vakarieniauti ir jei kas sėdi iš šono, man iškart nesikramto“). Šiai subkategorijai priskyrėme pernelyg didelį jautrumą kritikai: *kritika, įsižeisti, reaguoti, jautrus, žeminamas, pašieptas, patyčios, supeiktas, nuvertintas* („<...>Kai ji ką nors pasako, jaučiuosi

pažeminta“; „Iš manęs daug kas tyčiojosi ir aš pradėjau bijoti kitų žvilgsnių į save. Kai pasižiūri į mane, aš pradėdau galvoti, kad iš manęs juokiasi. Atrodo, kad jis mato mano trūkumą. Jei nusišypsuo ar nusijuokia, atrodo, kad iš manęs juokiasi, tada sukyla pyktis“; „Atiduodu širdį, bet tavęs neįvertina...“).

4. Sutikimą / nesutikimą su perfekcionistiniais siekiais reprezentuojantys žodžiai: *tobulas, idealus, geriausias, puikus, žvaigždė, centras, ne bet koks, pirmas, pirmūnas, prestižinis*. („Yra noras būti visur geriausia, pirmiausia, noras, kad visą laiką tave kas nors įvertintų, pasakytų, kad gerai“; „Man svarbu, kad viskas būtų idealu“; „Aš manau, kad mano noras gražintis yra susijęs su tuo, kad manimi mano tėvai buvo nepatenkinti, kad aš netobula, nes tobulybės iš pirmagimio reikalaujama...“).

Duomenų gavome gana daug, todėl pateikiame tik statistiškai reikšmingai besiskiriančius tiriamųjų duomenis. Statistiniam kiekybiniam duomenų apdorojimui taikyta aprašomoji statistika: dažnio vidurkis tiriamojame imtyje (imties dažnio Vid.), standartinis nuokrypis (SN). Tiriamųjų grupės lygintos taikant dispersinę duomenų analizę (ANOVA) nepriklausomoms imtims, kai statistinis reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$. Statistiškai reikšmingus grupių vidurkių skirtumus nustatėme naudodamiesi *post hoc* Bonferroni testu. Tiriamųjų duomenų kitimą bėgant laikui vertinome taikydami blokuotų duomenų dispersinę analizę ir Stjudento t kriterijų priklausomoms imtims, kai statistinis reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$.

Rezultatai

I. Pasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių fizinio Aš reprezentacijos

Išskyrėme ir vertinome keturias *fizinio* Aš reprezentacijų grupes: sveikatos, grožio, atvaizdo ir išvaizdos. *Sveikatos* Aš reprezentacijos (sveikata, liga, paradontozė) yra susijusios su sveikatos sutrikimais, problemomis (žr. 4-ą lentelę).

Dabartyje išsakoma statiškai reikšmingai daugiausia neigiamų lyginimosi su savo sveikatos standartais Aš reprezentacijų, o vertinant tiriamuosius pagal amžių daugiausia tokių reprezentacijų išsakė vyresnio amžiaus tiriamieji („*Kreipiausi, nes pradėjo skaudėti vienas dantis. Padarė rentgeną ir pasakė, kad įvyko šaknies rezorbcija. Todėl reikės ištraukti dantį ir dėti implantą. Bet, kadangi mano toks sąkandis, tai implantuoti nelabai galėjo*“). Vyriausi tiriamieji teigia, kad dabar jie neatitinka savo perfekcionistinių siekių. Po operacijos taip pat vyriausios

grupės tiriamieji išsakė daugiausia teigiamų lūkesčių, kad dabar jie atitiks savo pozityvius sveikatos standartus („*Mano pagrinde tikslas – kad nediltų dantys*“).

Grožio Aš reprezentacijų (gražus, patrauklus, harmoningas, estetika / negražus, nepatrauklus, asimetriškas, raukšlėtas) statistiškai reikšmingai daugiausia išsakė tiriamieji, patyrę fizinį smurtą tėvų šeimoje (žr. 5-ą lentelę). Tiriamieji sako, kad paauglystėje jautėsi negražūs, nepasitikėjo savo grožiu, negatyviai lyginosi su bendraamžiais („*Paskutinį kartą mušė, kai buvau 14 metų, tai buvo po didelės pertraukos. Aš iki šiol jaučiu, kad tėvas mane mato kaip tą mažą vaiką, kurį galėtų su diržu nutildyti. Galbūt dėl to mušimo susiformavo toks dalykas, kad dabar nekenčiu, kai žmonės liečiasi prie mano kūno, nekečiu, kai apkabina, bučiuoja... Kad tave atstumia, tada savimi nusivili, savo išvaizda. Kadangi mane atstūmė, tai aš negraži*“), o po operacijos išsakė daugiausia lūkesčių, kad dabar atitiks teigiamus savo grožio standartus („*Aš*

4 lentelė. Sveikatos Aš reprezentacijos

Pozityvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)						
Sveikatos Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva					
	Po operacijos					
1. Lyginimosi su savo standartais	Iki 20	21–25	26–30	Per 30		
		0,20 (0,422–0,133)	0,10 (0,305–0,056)	0,23 (0,430–0,084)	1,14* (1,690–0,261)	
Negatyvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)						
Sveikatos Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva					
	Vaik.	Paaugl.	Dabartis			
1. Lyginimosi su savo standartais	0,219 (0,390–0,049)	0,110 (0,223–0,004)	0,616* (0,405–0,828)			
		0,30 (0,675–0,213)	Iki 20 0,40 (0,855–0,156)	21–25 0,69 (0,788–0,155)	26–30 1,71* (1,813–0,421)	Per 30
2. Perfekcionizmo			0,00	0,00	0,00	0,29* (0,756–0,286)

* $p < 0,05$

norėčiau gražesnės šypsenos, nes ji gali būti gražesnė. Kai aš galėsiu šypsotis ir man mintyse neliks minties, kad čia tavo dantys yra negražūs“. Vyriausios grupės tiriamieji dabartyje sakė, kad breketai išlygino jiems dantis ir jų šypsena pagražėjo, todėl gavome statistiškai reikšmingai daugiausia šių tiriamųjų dabarties pozityvių grožio standartų reprezentacijų.

Vyriausios grupės tiriamiesiems grožio idealo reprezentacijos yra ypač svarbios, nes perfekcionistinių pozityvių grožio Aš reprezentacijų paauglystės laikotarpiu jie išsakė daugiausia („<...> buvau labai graži, tuo metu šokau ansamblyje, tuo metu eisena buvo graži. Žinau, kad mane gatvėje stabdydavo, gitara grojau. Figūra buvo labai graži“).

Daugiausia susirūpinimo savo neigiamu **atvaizdu** (nuotrauka, veidrodis, filmuota medžiaga, fotografuotis) Aš reprezentacijų tiriamieji išsakė paauglystės laikotarpiu (žr. 6-ą lentelę). Statistiškai reikšmingai daugiau neigiamų paauglystės atvaizdo Aš reprezentacijų išsakė tiriamieji, patyrę fizinį smurtą tėvų šeimoje („*Bjaurus ančiukas, pilka. Nepatiko dantys, liūdnos akys, aukštas ūgis, platūs klubai. Kadangi nuo to niekur nepabėgsi, tai reikėjo save mokinti. Pamatai nuotraukoje, kad tau taip netinka šypsotis, tai reikia kitaip bandyti šypsotis*“). Vyriausios grupės tiriamieji prisiminė, kad paauglystėje buvo nepatenkinti savo atvaizdu („*Dabar, kai žiūriu į save į nuotraukas, galvoju, ankstesnes padėsiu į šoną, prasidės*

5 lentelė. **Grožio Aš reprezentacijos**

Pozityvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)								
Grožio Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva							
	Paauglystė				Dabartis			Po operacijos vid.
1. Perfekcionizmo	Iki 20	21–25	26–30	Per 30				
	0,00	0,00	0,00	0,43* (1,134–0,429)				
2. Lygimosisu savo standartais	0,055 (0,027–0,193)				0,110 (0,11–0,121)			0,438* (0,196–0,681)
	Iki 20	21–25	26–30	Smurt.	Įtamp.	Gerai		
	0,20 (0,422–0,133)	0,03 (0,183–0,033)	0,08 (0,272–0,053)	1,57* (2,507–0,948)	0,35 (0,757–0,162)	0,30 (0,638–0,097)		
Negatyvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)								
Grožio Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva							
	Vaikystė	Paauglystė			Dabartis			
1. Lygimosisu savo standartais	0,027 (0,11–0,066)	0,205* (0,089–0,322)			0,192 (0,071–0,313)			
		Smurt.	Įtamp.	Gerai				
		0,71* (0,756–0,286)	0,26 (0,619–0,129)	0,09 (0,294–0,045)				
2. Lygimosisu bendramžiais		0,57* (0,976–0,369)	0,17 (0,388–0,081)	0,00				
3. Nepasitikėjimo		0,29* (0,488–0,184)	0,09 (0,288–0,06)	0,00				

* $p < 0,05$

6 lentelė. Atvaizdo Aš reprezentacijos

Negatyvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)						
Atvaizdo Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva					
	Paauglystė Patyčios			Dabartis		
1. Lyginimosi su savo standartais	Smurt.	Įtamp.		Geri	Ne	Taip
	0,71* (1,496–0,565)	0,13 (0,344–0,072)		0,09 (0,294–0,045)	0,20 (0,679–0,106)	0,13 (0,336–0,059)
	Iki 20	21–25	26–30	Per 30		
0,10 (0,316–0,10)	0,10 (0,305–0,056)	0,12 (0,326–0,064)	0,71* (1,496–0,565)			
2. Nepasitikėjimo atvaizdu					0,24 (0,624–0,097)	0,56 (0,982–0,174)

* $p < 0,05$

naujos. Aš iš tikrųjų labai mažai nuotraukų turiu, praktiškai privalomas: vestuvių, krikštynų. Jei kokie gimtadieniai, stengdavusi vengti, nesifotografuodavau“).

Dabartyje neigiamų atvaizdo Aš reprezentacijų statistiškai reikšmingai daugiau išsakė tiriamieji, nepatyrę patyčių („Kai žiūriu į veidrodį, galvoju, kad negerai, reikėtų pasitaisyti“).

Po operacijos statistiškai reikšmingai daugiau lūkesčių, kad dabar atitiks savo teigiamus išvaizdos standartus, išsakė 26–30 metų tiriamieji („bus mano sąkandis normalus“) (žr. 7-ą lentelę), o ateityje – vyriausios grupės tiriamieji.

Dabartyje išsakyta daugiausia neigiamų lyginimosi su savo išvaizdos standartais Aš reprezentacijų („Aš nemėgstu savęs tokios, noriu pasikeisti, noriu būti su normaliu žandikauliu“), kaip ir nepasitikėjimo išvaizda („Man sunku prieš auditoriją kalbėti, atrodo, kad visi žiūri ir juokiasi iš mano žandikaulio. Aš visą laiką įsitempusi ir galvoju apie tai“). Labiausiai nepatenkinti savo išvaizda prieš operaciją tiriamieji, įgiję aukštąjį išsilavinimą. Paauglystės

laikotarpiu daugiausia nepasitikėjimo išvaizda ir neigiamo išvaizdos lyginimosi su bendraamžiais Aš reprezentacijų išsako tiriamieji, išgyvenę psichologinę įtampą tėvų šeimoje („Kai reikėdavo pasisakyti viešai, galvodavai ne apie tai, ką kalbi, bet kaip paslėpti tą savo trūkumą – ir klasėje. Nors gerai mokiausi, bet man būdavo tragedija išeiti prieš auditoriją. Būdavau liūdna, kad tik nepamatytų kažką ne tokio. Šypsena slėpdavau. Jausdavau nepasitikėjimą savimi. Dantys man buvo tragedija, nors kiti sakydavo, kad nesimato. Aš galvodavau, kad meluoja, kad visi matote, visi žinote“). Tiriamieji, turintys profesinį išsilavinimą, teigė, kad paauglystėje nepasitikėjo mama, nes jautėsi jos nesuprasti („Aš sakydavau, kad aš kitaip atrodau, o mama sakydavo, kad ne, viskas gerai“). Dabartyje statistiškai reikšmingai daugiausia savo standartų neatitikimo išvaizdos reprezentacijų išsako tiriamieji, turintys aukštąjį išsilavinimą („Save ir kitus vertinu pagal išvaizdą. Pirmas įspūdis yra išvaizda. Nenorėčiau būti negražesnė negu dabar esu“).

7 lentelė. *Išvaizdos Aš reprezentacijos*

Pozityvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)								
Išvaizdos Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva							
	Po operacijos				Ateitis			
	Iki 20	21–25	26–30	Per 30	Iki 20	21–25	26–30	Per 30
1. Lyginimosi su savo standartais	1,50 (1,581–0,500)	1,07 (1,081–0,197)	2,35* (1,623–0,318)	1,29 (1,799–0,680)	0,20 (0,632–0,20)	0,07 (0,254–0,046)	0,08 (0,272–0,053)	0,57*(0,787–0,297)
Negatyvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)								
Išvaizdos Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva							
	Vaikystė			Paauglystė			Dabartis	
	Vidur.	Prof.	Aukšt.	Smurt.	Įtamp.	Gerai		
1. Lyginimosi su bendraamžiais	0,27 (0,467–0,141)	0,06 (0,250–0,063)	0,48* (0,781–0,115)	1,29 (0,951–0,360)	1,74* (1,711–0,357)	0,72 (1,008–0,154)		
2. Nepasitikėjimo išvaizda	0,068 (0,021–0,158)			0,671 (0,416–0,926)			0,822* (1,095–0,549)	
				Smurt.	Įtamp.	Gerai		
				0,86 (1,069–0,404)	1,22* (1,476–0,308)	0,35 (0,686–0,105)		
3. Nepasitikėjimo mama				Vidur.	Prof.	Aukšt.		
				0,09 (0,302–0,091)	1,13 * (1,821–0,455)	0,24 (0,705–0,104)		
4. Lyginimosi su savo lyties bendraamžiais				Smurt.	Įtamp.	Gerai		
				0,43* (1,134–0,429)	0,04 (0,209–0,043)	0,00		
5. Lyginimosi su savo standartais	0,192 (0,313–0,071)			0,644 (0,828–0,460)			1,164* (0,460–1,828)	
				Vidur.	Prof.	Aukšt.		
				0,73 (1,009–0,304)	0,44 (0,629–0,157)	1,35* (1,402–0,207)		

* $p < 0,05$

II. Pasitikėjimo / nepasitikėjimo sąvimi, lyginimosi ir perfekcionistinių santykių santykių Aš reprezentacijos

Dabartyje pozityvių lyginimosi su savo standartais ir lyginimosi su bendraamžiais *santykių* Aš reprezentacijų tiriamieji išsakė daugiausia (žr. 8-ą lentelę). Tiriamieji, išgyvenę psichologinę įtampą tėvų šeimoje, teigė, kad paauglystėje ir prieš operaciją

pasitiki motina („*Man mamos nuomonė labai daug ką reiškia, nežiūrint to, kad nejauna moteris. Ji tokia šiuolaikiška. Ji man tikrai yra idealas, ramybės įsikūnijimas*“), o vyriausios grupės tiriamieji statistiškai reikšmingai labiausiai prisiminė pozityvius santykius su tėvu vaikystėje. Ateityje jauniausi tiriamieji statistiškai reikšmingai daugiau tikisi atitikti tėvo keliamus santykių standartus („*Man atrodo, kad jis tikisi, kad*

8 lentelė. Santykių Aš reprezentacijos

Santykių Aš reprezentacijos		Pozityvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)											
		Vaikystė					Laiko perspektyva						
1. Pasitikėjimo tėvu		Iki 20 0,00	21–25 0,07 (0,254–0,046)	26–30 0,15 (0,613–0,120)	Dabartis 0,71* (1,113–0,421)						Per 30 0,71* (1,113–0,421)		
2. Pasitikėjimo mama		Smurt. 0,00	Išlamp. (1,30–0,25)	Geri 0,00	Smurt. 0,00	Išlamp. (1,082–0,226)	Geri 0,48* (0,521–0,322)				Per 30 0,05 (0,213–0,032)		
3. Lyginimosi su savo stam-dartais		Vaikystė (0,868–0,392)	0,63 0,288 (0,459–0,116)	Pauglystė		Dabartis 1,726* (2,168–1,284)			Po operacijos 0,521 (0,727–0,314)				
4. Lyginimosi su bendraam-žiais		Vaikystė 0,356 (0,199–0,513)	0,466 (0,236–0,693)	Dabartis 1,438* (1,821–1,055)	Po operacijos 0,205 (0,334–0,077)	Atetis				0,342 (0,504–0,181)			
5. Lyginimosi su tėvo stam-dartais		Iki 20 0,70* (1,059–0,335)	21–25 0,17 (0,379–0,069)	26–30 0,04 (0,196–0,038)		Per 30 0,14 (0,378–0,143)							
Negatyvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)													
Santykių Aš reprezentacijos		Vaikystė					Pauglystė					Dabartis	
		0,425 (0,231–0,619)					0,973 (1,312–0,634)					2,068* (2,608–1,529)	
1. Lyginimosi su bendraam-žiais		Vidur. 1,18* (1,328–0,400)	Prof. 0,38 (0,619–0,115)	Aukšt. 0,26 (0,648–0,095)									
		Iki 20 1,30* (1,337–0,423)	21–25 0,27 (0,691–0,126)	26–30 0,27 (0,533–0,150)	Per 30 0,43 (0,787–0,297)								
2. Lyginimosi su savo stam-dartais		0,096 (0,008–0,184)					0,178 (0,041–0,315)					1,053* (0,759–1,351)	
3. Nepasitikė-jimo savimi		Iki 20 0,20 (0,632–0,200)	21–25 0,20 (0,551–0,101)	26–30 0,04 (0,196–0,038)	Per 30 1,14* (2,193–0,829)	Smurt. 2,71* (2,360–0,892)	Išlamp. 1,25 (1,738–0,362)	Geri 0,44 (0,908–0,138)	Iki 20 1,10 (1,370–0,433)	21–25 1,50 (1,796–0,328)	26–30 1,92 (1,521–0,298)	Per 30 3,57* (2,936–1,110)	
4. Nepasitikė-jimo mama							Smurt. 1,43* (1,966–0,751)	Išlamp. 0,61 (1,305–0,272)	Geri 0,14 (0,516–0,079)				
5. Lyginimosi su tėvo stam-dartais							Smurt. 0,57 (1,512–0,571)					Išlamp. 1,00* (1,348–0,281)	Geri 0,09 (0,366–0,056)

* $p < 0,05$

9 lentelė. Tiriamųjų pagal patyčių patyrimą santykių Aš reprezentacijos

Pozityvus vertinimas (imities dažnio vidurkis, skliaustuose – standartinis nuokrypis)											
Laiko perspektyva											
Santykių Aš reprezentacijos	Vaikystė		Paauglystė		Dabartis		Po operacijos		Ateitis		
					Patyčios						
	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	
1. Lyginimosi su savo standartais	0,78 (1,173–0,183)	0,44 (0,759–0,134)									
2. Lyginimosi su bendraamžiais	0,46 (0,809–0,126)	0,22 (0,420–0,074)				0,05 (0,218–0,034)	0,41 (0,756–0,134)				
3. Pasitikėjimo mama	0,07 (0,346–0,054)	0,22 (0,659–0,117)									
4. Pasitikėjimo tėvu					0,05 (0,312–0,079)	0,25 (0,622–0,110)					
5. Lyginimosi su tėvo standartais									0,12 (0,331–0,052)	0,28 (0,683–0,121)	
Negatyvus vertinimas (imities dažnio vidurkis, skliaustuose – standartinis nuokrypis)											
Laiko perspektyva											
Santykių Aš reprezentacijos	Vaikystė		Paauglystė		Dabartis		Po operacijos		Ateitis		
					Patyčios						
	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	
1. Lyginimosi su bendraamžiais	0,20 (0,511–0,080)	0,72 (1,054–0,186)	0,37 (0,676–0,120)	1,75 (1,741–0,308)	1,71 (1,952–0,305)	2,53 (2,664–0,471)					
2. Lyginimosi su tėvo standartais	0,17 (0,667–0,104)	0,75 (1,244–0,220)	0,15 (0,478–0,075)	0,41 (0,946–0,167)							
3. Lyginimosi su mamos standartais			0,15 (0,422–0,066)	0,47 (1,077–0,190)							
4. Nepasitikėjimo mama			0,22 (0,791–0,124)	0,66 (1,335–0,236)	0,39 (0,666–0,104)	0,75 (1,368–0,248)					
5. Nepasitikėjimo savimi					1,34 (1,493–0,233)	2,38 (2,136–0,378)					

* $p < 0,05$

kažko pasieksiu“; „Galbūt labiau pasitiki-
kinčią savimi, iš esmės žiūrincią į ateitį“).

Dabartyje neigiamas lyginimasis su bendraamžiais, savo santykių standartais ir nepasitikėjimas savimi bendraujant statistiškai reikšmingai didžiausi („Gal man trukdo santykiuose su kitais žmonėmis, kad aš pasiduoodu per greitai, nusiteikiu pesimistiškai. Mane gana lengva įžeisti. Aš pasitraukiu ir nekariauju. Aš pabandau keltą kartų ir, jei vėl įžeidžia, tai aš laikausi iš tolo. Kartais kiti žmonės būna pavargę, o man jau atrodo, kad mane įžeidžia“). Kalbėdami apie tarpusavio santykius vaikystėje jauniausi tiriamieji dažniau nei kiti neigiamai save lygino su bendraamžiais („Toks nepritapimas, vaikų žiūrėjimas“; „Kai buvau vaikas, vyresni vis užkabinavo mane dėl mano lūpos. Pakankamai daug klausdavo, kas man yra. Man tai nepatiko. Būdavo apsidardžiovimų – vadinavo kiškialūpiu, skeltalūpiu. Užgaudavo įžeidžiamieji žodžiai lūpos atžvilgiu, į paprastą „durnius“ mažiau reaguodavau“). O vyriausios grupės tiriamieji statistiškai reikšmingai daugiausia, lyginant tiriamuosius pagal amžiaus grupes, sakė, kad nepasitikėjo tarpusavio santykiais vaikystėje. Nepasitikėjimas dabartimi visų tiriamųjų statistiškai reikšmingai didžiausias lyginant tris laiko perspektyvas („Nemėgstu savyje neryžtingumo, drovumo, kuklumo. Jaučiausi pagrinde [daugiausia] bendraujant su žmonėmis. Man neramu pirmo susitikimo metu, pradėdant bendrauti. Apima jaudulys, nerimas per daug“). Tiriamieji, patyrę fizinį smurtą šeimoje, dažniau nei kiti minėjo, kad nepasitikėjo mama paauglystėje ir nepasitiki dabar („Kai vyro paramos nėra, viską daro moterys, tada darosi vienodai, kaip tavo vaikams sekasi. Labiausiai ji akcen-

tavo, kad esu ožka, neklausiau, pvz., neisi šiandien vakare niekur, o aš – eisiu ir išeinu. Pastovi būseną – kova. Esi mano vaikas – esi mano nuosavybė, su kuriuo nereikia tartis“). Tiriamieji, išgyvenę psichologinę įtampą, sako, kad dabartyje neatitinka tėvo keliamų santykių standartų („Aš manau, kad jis mane vertina, kad esu karštakošė, daug valganti“).

Lyginant tiriamųjų santykių reprezentacijas pagal patyčių patyrimą, gauta statistiškai reikšmingai daugiausia skirtumų (žr. 9-ą lentelę). Tiriamieji, patyrę patyčių, statistiškai reikšmingai daugiau išsakė vaikystės, paauglystės, dabarties lyginimosi su bendraamžiais santykių reprezentacijų ir dabarties nepasitikėjimo santykių reprezentacijų.

Po operacijos tiriamieji, patyrę patyčių, statistiškai reikšmingai labiau tikisi atitikti bendraamžių pozityvius santykių standartus.

III. Pasitikėjimo / nepasitikėjimo savimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių žinių ir supratimo Aš reprezentacijos

Statistiškai reikšmingai daugiausia tiriamieji, patyrę fizinį smurtą, sako, kad jautėsi kvaili, riboti, nepasitikintys savo proto galimybės, savo žiniomis paauglystėje („Aš dažnai save vadinu kaimiete, kai pasielgiu ne pagal taisykles, nekultūringai. Tada būna gėda, bet aš nuleidžiu kaip humorą. Man gėda, ką žmonės pagalvos... Kvailumas, kai norisi per gatvę pabėgioti...“) (žr. 10-ą lentelę).

Dabartyje vyriausios grupės tiriamieji statistiškai reikšmingai daugiausia sako, kad neatitinka savo idealių žinių ir supratimo standartų. Po operacijos statistiškai reikšmingai daugiausia siekių atitikti ma-

10 lentelė. Žinių ir supratimo Aš reprezentacijos

Žinių Aš reprezentacijos		Pozityvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)					
		Paauglystė			Ateitis		
		Patyčios		Laiko perspektyva			
		Ne	Taip				
1. Lyginimosi su savo standartais		0,20 (0,401–0,063)	0,34 (0,602–0,106)				
2. Lyginimosi su bendraamžiais		0,20 (0,715–0,112)	0,06 (0,246–0,043)				
3. Lyginimosi su mamos standartais		0,20 (0,511–0,112)	0,09 (0,29–0,052)	Vidur.	Prof.	Aukšt.	
				0,36* (0,674–0,203)	0,00	0,07 (0,327–0,048)	
		Negatyvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)					
Žinių Aš reprezentacijos		Paauglystė			Laiko perspektyva		
		Paauglystė		Dabartis			
		Smurt.	Įtamp.	Gerai	Patyčios		
1. Nepasitikėjimo		0,71* (1,496–0,569)	0,04 (0,209–0,043)	0,12 (0,391–0,060)	Ne		Taip
					0,05 (0,218–0,034)	0,44 (1,014–0,179)	
2. Lyginimosi su idealu					Iki 20	21–25	Per 30
					0,00	0,00	0,29 (0,759–0,286)

* $p < 0,05$

mos keliamus žinių ir supratimo standartus išsakė mokyklą baigiantys tiriamieji.

Lyginant tiriamuosius pagal patyčių patyrimą, dabartyje patyčias patyrę tiriamieji išsakė kur kas daugiau žinių ir supratimo nepasitikėjimo reprezentacijų. O tiriamieji, nepatyrę patyčių, minėjo, kad paauglystėje atitiko mamos keliamus žinių ir supratimo standartus.

IV. Pasitikėjimo / nepasitikėjimo saviimi, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių profesijos Aš reprezentacijos

Dabartyje vyriausi tiriamieji išsakė statistškai reikšmingai daugiausia *profesijos* ne-

pasitikėjimo Aš reprezentacijų („*Jaučiuosi truputį kitokia. Nenoriu eiti karjeros laiptais, nenoriu imtis naujos veiklos*“; „*Dabar jaučiuosi, kad esu neturinti teisės kažką aiškinti. Su tokia išvaizda negaliu darbo ieškotis*“) (žr. 11-ą lentelę).

Dabartyje statistiškai reikšmingai daugiausia teigiamų pasitikėjimo profesija reprezentacijų išsakyta tiriamųjų, patyrusių fizinį smurtą tėvų šeimoje. Tiriamieji, nepatyrę patyčių, statistiškai reikšmingai daugiau nei tiriamieji, patyrę patyčias, tikisi perfekcionistinių profesijos pasiekimų po operacijos.

11 lentelė. *Profesijos Aš reprezentacijos*

Pozityvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)					
Profesijos Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva				
	Dabartis			Po operacijos	Ateitis
1. Pasitikėjimo	Smurtas	Įtampa	Gerai		
	0,57* (0,787–0,297)	0,09 (0,288–0,060)	0,12 (0,391–0,060)		
2. Lyginimosi su bendraamžiais	0,14 (0,378–0,143)	0,22* (0,600–0,125)	0,05 (0,213–0,032)		
3. Lyginimosi su savo standartais	Patyčios				
	Ne	Taip			
0,32 (0,610–0,095)	0,06 (0,246–0,043)				
4. Perfekcionizmo	0,288* (0,130–0,446)			0,041 (0,088–0,006)	0,288* (0,135–0,441)
				Patyčios	
				Ne	Taip
	0,44 (0,776–0,121)	0,09 (0,390–0,069)			
Negatyvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)					
Profesijos Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva				
	Dabartis				
1. Nepasitikėjimo	Iki 20	21–25	26–30	Per 30	
	0,00	0,23 (0,626–0,114)	0,50 (0,906–0,114)	1,14* (1,464–0,553)	

* $p < 0,05$

V. Laisvalaikio Aš reprezentacijos

Lyginant tiriamuosius pagal patyčių patyrimą ir pagal santykių su tėvais patyrimą su viešumu susijusio laisvalaikio tiriamųjų Aš reprezentacijos (keliauti, pramogauti, sportuoti, gamta, koncertai, vakaronės, būreliai, renginiai, kiemas) pasiskirstė taip (žr. 12-ą lentelę). Tiriamieji, patyrę patyčias, ir tiriamieji, patyrę fizinį smurtą, sakė, kad vaikystėje, kol jų sąkandis buvo normalus, laisvalaikį jie leido aktyviai („*Lankiau anksčiau chorą, smuiką, pianiną, gitarą*“).

Nepatyrę patyčių tiriamieji dabar pasitiki savimi viešai leisdami laisvalaikį („*Pasijuokiamė, kad visos trys ramuolės susirenkame ir plepame valandų valandas*“).

Rezultatų aptarimas

Mūsų tyrimo duomenys rodo, kad laikotarpis prieš operaciją, nerimas, baimė suaktyvino neigiamą ankstyvą patyrimą Aš su RK. Duomenys rodo, kad, vertinant tiriamųjų imtį prieš pat operaciją, atsirado statistiškai reikšmingų skirtumų pagal patyčių patyrimą, sumažėjo teigiamų lyginimosi reprezentacijų, išryškėjo daugiau statistiškai reikšmingų skirtumų Aš reprezentacijų reikšmingų kitų – mamos, tėčio – akimis, padaugėjo nepasitikėjimo reprezentacijų. Šie atradimai dera su kitų autorių tyrimais, kad ryšių Aš reprezentacijos dažniausiai aktyvinasi emociškai nesaugiose situacijose (Mikulincer and Gillath, 2002).

12 lentelė. *Susijusio su viešumu laisvalaikio Aš reprezentacijos*

Pozityvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)					
Viešo laisvalaikio Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva				
	Vaikystė			Dabartis	
1. Lyginimosi su savo standartais	Smurtas	Įtampa	Geri		
	1,00* (1,528–0,577)	0,17 (0,491–0,102)	0,14 (0,413–0,060)		
	Patyčios				
	Ne		Taip		
	0,07 (0,264–0,041)		0,44 (0,914–0,162)		
2. Pasitikėjimo				Patyčios	
				Ne	Taip
				0,41 (0,921–0,144)	0,19 (0,644–0,114)
Negatyvus vertinimas (imties dažnio vidurkis, skliausteliuose – standartinis nuokrypis)					
Viešo laisvalaikio Aš reprezentacijos	Laiko perspektyva				
	Paauglystė				
1. Nepasitikėjimo	Patyčios				
	Ne		Taip		
	0,05 (0,218–0,034)		0,28 (0,729–0,129)		

* $p < 0,05$

Remdamiesi šio tyrimo rezultatais, galime teigti, kad didžiausią rizikos grupę prieš operaciją sudaro tiriamieji, patyrę patyčių, ir tiriamieji, patyrę fizinį smurtą tėvų šeimoje, nes šie tiriamieji išsakė daugiausia neigiamų nepasitikėjimo ir lyginimosi Aš reprezentacijų, be to, jie išsakė statistiškai reikšmingai daugiau paauglystės ir dabarties nepasitikėjimo mama reprezentacijų. Kiti tyrėjai taip pat kelia prielaidas, kad patyčių patyrimas gali turėti neigiamą poveikį neigiamam išvaizdos vertinimui (Kiyak and Reichmuth, 2002; Gleeson and Frith, 2006), tačiau įrodančių statistinių šios grupės tiriamųjų duomenų iki šiol nėra pateikta. Kadangi mūsų tyrimo dalyviai išsakė dabarties pasitikėjimo / nepasitikėjimo Aš su mama reprezentacijų daugiau nei Aš su tėvu, galima manyti, kad mamos reprezentacijos greičiau nei tėvo aktyvinasi stresinėse situacijose. Tėvo reprezentacijos yra labiau susijusios su standartų atitikimu / neatitikimu mažiau aktualiose praeities ir ateities perspektyvose.

Vertinant tiriamųjų duomenis pagal amžių, matyti, kad vyriausios grupės tiriamieji labiausiai siekia atitikti perfekcionistinius sveikatos, išvaizdos, profesijos siekius, todėl galima manyti, kad jų pasitenkinimas operacija gali priklausyti nuo aktualaus ir idealaus Aš reprezentacijų atitikimo / neatitikimo. Remiantis E. T. Higginso (1987) standartų neatitikimų teorija, šie tiriamieji yra galimos depresijos rizikos grupėje, nes idealių ir realių standartų neatitikimas sukelia depresinius jausmus. Ir mūsų, ir kitų tyrėjų duomenys yra tokie pat – vyriausios grupės tiriamieji yra labiausiai nepatenkinti savo išvaizda (Zhou et al., 2001). Galima daryti prielaidą, kad tiriamieji, turintys aukštąjį išsilavinimą, kelia aukštus daug-

lio sričių standartus, nes išsakė daugiausia neigiamų išvaizdos lyginimosi su savo standartais Aš reprezentacijų. Be to, kiti tyrėjai išaiškino, kad žmonės patrauklią išvaizdą sieja su didesniu pasisekimu atrankos į darbą pokalbiuose ir karjeros galimybėmis (Luxen et al., 2006). Mūsų tyrimo duomenys dera su kitų tyrėjų duomenimis, kad jaunesni tiriamieji dažniausiai lyginasi su bendraamžiais (Lindwall and Hassmen, 2004); nes paauglystės laikotarpiu dramatiškai keičiasi mergaičių ir berniukų fizinė išvaizda (Schaefer et al., 2006; DeBruine et al., 2006).

Gauti rezultatai rodo, kad prieš operaciją visi tiriamieji lyginasi neigiamai ir nepasitikimi bendraudami. Tai leidžia patvirtinti iškeltą hipotezę apie motyvacinę neigiamai patiriamų tarpasmeninių santykių reikšmę, nepatenkintą tiriamųjų susietumo poreikį. Tiriamieji prieš operaciją kalba apie siekius dabar atitikti savo standartus, ypač išvaizdos. Duomenys leidžia daryti išvadą, kad asmenys, besikreipiantys dėl ortognatinio gydymo, fizinį patrauklumą sieja su galimybėmis patenkinti autonomijos, kompetencijos poreikius.

Mūsų tyrimo pranašumus yra tas, kad, išsamiai tyrinėdami Aš reprezentacijas laiko perspektyvoje, reikšmingų kitų akimis, gavome kur kas daugiau informacijos, nei pateikia kiti tyrėjai, atlikę tokius tyrimus. Gauta interviu medžiaga leido tiriamuosius vertinti ne tik pagal tradicinius kintamuosius (amžius, lytis, išsilavinimas), bet ir pagal santykių Aš su RK, patyčių patyrimą. Ne tik įvertinome deskriptyvias pasitikėjimo / nepasitikėjimo, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių Aš reprezentacijų reikšmes, bet ir pamatėme jų subjektyvią reikšmę, sąsajas su kitomis Aš reprezentacijomis. Kitų ty-

rėjų nėra detaliai tiriama ankstyva patirtis, vertinama tik suvokiama socialinė parama (Cunningham et al., 2000). Mūsų tyrimas turi ir trūkumų. Kadangi tyrimo priemonė yra pusiau struktūruotas interviu, gautos interviu medžiagos kokybė neišvengiamai susijusi su interviu kontakto ypatumais, tyrėjų išsigiliniu į tiriamą problemą. Be to, atskirų kategorijų Aš reprezentacijas vertinome atsižvelgdami į implicitinę subjektyvią potekstės reikšmę, todėl nėra pateikta skalėms ir klausimynams būtinų psichometrinių patikimumo ir validumo rodiklių. Gautus duomenis sunku palyginti su kitų tyrėjų duomenimis, nes šios grupės tiriamųjų verbalizuotų Aš reprezentacijų tyrimų nėra, galima manyti, dėl specifinės tiriamųjų imties ir skirtingų sričių specialistų bendradarbiavimo sudėtingumo.

Ateityje būtų tikslinga atlikti tęstinį tyrimą prieš operaciją ir po jos siekiant suprasti ilgalaikio gydymo (laikotarpio prieš operaciją, operacijos, laikotarpio po jos) įtaką pasitikėjimo / nepasitikėjimo, lyginimosi ir perfekcionistinių siekių Aš reprezentacijų dinamikai, objektyvių pokyčių subjektyvią reikšmę.

Išvados

1. Tyrimo duomenys rodo, kad visi tiriamieji išsakė konkrečius ateities lūkesčius: iškart po operacijos labiausiai

prilygti išvaizdos ir sveikatos, mažiau – grožio ir santykių, o per kelerius metus – išvaizdos, santykių, žinių ir supratimo – teigiamiems savo standartams.

2. Dabartyje prieš operaciją nepasitikėjimo savimi reprezentacijų daugiausia išsakė vyriausios grupės tiriamieji ir tiriamieji, patyrę patyčių. Vyriausi tiriamieji pernelyg jautrūs santykių ir profesijos kitų pritarimo / nepritarimo nuomonei, o patyrę patyčių, atstumti santykiuose nepasitikė savo atvaizdu ir žiniomis. Todėl dėsninga, kad šie tiriamieji išsakė perfekcionistinius siekius.
3. Duomenys rodo, kad ankstyvas neigiamas santykių su tėvais patyrimas, stokojant tėvų saugumo, paramos, yra susijęs su nepasitikėjimu savimi, kitais, daugelio sričių (grožio, atvaizdo, išvaizdos, santykių, žinių) lyginimosi standartų (savo ir bendraamžių) neatitikimu, ypač paauglystėje.
4. Kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo konkretesnis lyginimasis, bet greta didesnis kritiškumas. Vidurinėje mokykloje ypač aktualu lygintis su bendraamžiais ir prilygti mamos keliamiems žinių standartams.
5. Norint suprasti atskiros kategorijos Aš reprezentacijų „svorį“ savasties sistemoje, reikia nuodugnios apibendrintos visų Aš reprezentacijų analizės.

LITERATŪRA

Andersen S. M., Chen S. The relation Self: An interpersonal social-cognitive theory // *Psychological Review*. 2002, vol. 109 (4), p. 619–645.

Andersen S. M., Reznick I., Chen S. The Self in relation to others: Cognitive and motivational underpinnings // *The Self Across Psychology: Self-recognition, Self-awareness, and the Self-concept /*

Ed. by J. G. Snodgrass, R. L. Thompson. New York: New York Academy of Science, 1997. P. 233–275.

Armanyte I. Pastabos apie antonimų struktūrą ir semantiką // *Kalbos kultūra*. 2004, t. 77, p. 96–102.

Baldwin M. W. Relation schemas and the processing of social information // *Psychological Bulletin*. 1992, vol. 112 (3), p. 461–484.

Bitinienė A. Sakinių siejimo priemonių vartojimas mokslinio stiliaus tekstuose // *Žmogus ir žodis*. 2009, t. 11 (1), p. 21–26.

Cash T. F. Cognitive-behavioral perspectives on body image // *Body Image. A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice* / Ed. by T. F. Cash, T. Pruzinsky. New York: The Guilford Press, 2002. P. 38–47.

Chen S. Psychological-state theories about significant others: Implications for the content and structure of significant-others representations // *Society for Personality and Social Psychology*. 2003, vol. 29, p. 1–18.

Cunningham S. J., Gilthorpe M. S., Hunt N. P. Are orthognathic patients different? // *European Journal of Orthodontics*. 2000, vol. 22, p. 195–202.

Csordas T. J. Embodiment as a paradigm for anthropology // *Ethos*. 1990, vol. 18, p. 5–47.

DeBruine L. M., Jones B. C., Little A. C., Boothroyd L. G., Perrett D. I., Penton-Voak I. S., Cooper P. A., Penke L., Feinberg D. R., Tiddeman B. P. Correlated preferences for facial masculinity and ideal or actual partner's masculinity // *Proceeding of The Royal Society B*. 2006, vol. 273, p. 1355–1360.

Featherstone M. The body in consumer culture // *Theory, Culture & Society*. 1982, vol. 1, p. 18–33.

Furman K., Thompson J. K. Body image, teasing, and mood alterations: An experimental study of exposure to negative verbal commentary // *International Journal of Eating Disorders*. 2002, vol. 34, p. 449–457.

Gangestad S. W., Scheyd G. J. The evolution of human physical attractiveness // *Annual Review of Anthropology*. 2005, vol. 34, p. 523–548.

Gill R., Henwood K., McLean C. Body projects and the regulation of normative masculinity // *Body & Society*. 2005, vol. 11, p. 37–62.

Gleeson K., Frith H. (De)constructing body image // *Journal of Health Psychology*. 2006, vol. 11, p. 79–90.

Grybauskas S., Balciuviene I., Vetra J. Validity and reproducibility of cephalometric measurements obtained from digital photographs of analogue head-films // *Stomatologija, Baltic Dental and Maxillofacial Journal*. 2007, vol. 9, p. 114–120.

Higgins E. T. Self-discrepancy: A theory relating self and affect // *Psychological Review*. 1987, vol. 94 (3), p. 319–340.

Hönekopp J., Rudolph U., Beier L., Liebert A., Müller C. Physical attractiveness of face and body as indicators of physical fitness in men // *Evolution and Human Behavior*. 2007, vol. 28, p. 106–111.

Jackson L. A. Physical attractiveness: A socio-cultural perspective // *Body Image. A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice* / Ed. by T. F. Cash, T. Pruzinsky. New York: The Guilford Press, 2002. P. 13–22.

Jacobson A. Psychological aspects of dentofacial esthetics and orthognathic surgery // *The Angle Orthodontist*. 1984, vol. 54, p. 18–35.

Jones D. An evolutionary perspective on physical attractiveness // *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews*. 1998, vol. 5, p. 97–109.

Kanazawa S., Kovar J. L. Why beautiful people are more intelligent // *Intelligence*. 2004, vol. 32, p. 227–243.

Kiyak H. A., Reichmuth M. Body image issues in dental medicine // *Body Image. A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice* / Ed. by T. F. Cash, T. Pruzinsky. New York: The Guilford Press, 2002. P. 342–351.

Knight H., Keith O. Ranking facial attractiveness // *European Journal of Orthodontics*. 2005, vol. 27, p. 340–348.

Langlois J. H., Kalakanis L., Rubenstein A. J., Larson A., Hallam M., Smoot M. Maxims or myths of beauty? A meta-analytic and theoretical review // *Psychological Bulletin*. 2000, vol. 126, p. 390–423.

Leary M. R., MacDonald G. Individual differences in self-esteem: A review and theoretical integration // *Handbook of Self and Identity* / Ed. by M. R. Leary, J. P. Tangney. New York: The Guilford Press, 2005. P. 401–421.

Lindwall M., Hassmen P. The role of exercise and gender for physical self-perceptions and importance ratings in Swedish university students // *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*. 2004, vol. 14, p. 373–380.

Luxen M. F., Van De Vijver F. J. R. Facial attractiveness, sexual selection, and personnel selection: When evolved preferences matter // *Journal of Organizational Behavior*. 2006, vol. 27, p. 241–255.

Markus H., Nurius P. Possible selves // *American Psychologist*. 1986, vol. 41, p. 954–969.

Mikulincer M., Gillath O. Activation of the attachment system in adulthood: Threat-related primes increase the accessibility of mental representations of attachment figures // *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002, vol. 83, p. 881–895.

Mischel W., Morf C. C. The Self as a psycho-social dynamics processing system; A meta-perspective on a century of the Self in psychology // *Handbook of Self*

and Identity / Ed. by M. R. Leary, J. P. Tangney. New York: The Guilford Press, 2005. P. 15–47.

Mischel W., Shoda Y. A cognitive-affective system theory of personality: Reconceptualizing situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structure // *Psychological Review*. 1995, vol. 102 (2), p. 246–268.

Nicodemo D., Pereira M. D., Ferreira L. M. Self-esteem and depression in patients presenting angle class III malocclusion submitted for orthognathic surgery // *Medicina Oral Patologia Oral y Cirugia Bucal*. 2008, vol. 13, p. 48–51.

Norkus Z., Morkevičius V. Kokybinė lyginamoji analizė. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Tyrimo metodų serija. Kaunas: Lietuvos HSM duomenų archyvas (LiDA), 2011.

O’Toole A. J., Price T., Vetter T., Bartlett J. C., Blanz V. 3D shape and 2D surface textures of human faces: The role of „averages“ in attractiveness and age // *Image and Vision Computing*. 1999, vol. 18, p. 9–19.

Pietromonaco P. R., Barrett L. F. The internal working models concept: What do we really know about the Self in relation to others? // *Review of General Psychology*. 2000, vol. 4 (2), p. 155–175.

Reischer E., Koo K. S. The body beautiful: Symbolism and agency in the social world // *Annual Review of Anthropology*. 2004, vol. 33, p. 297–317.

Rhodes G. The evolutionary psychology of facial beauty // *Annual Review of Psychology*. 2006, vol. 57, p. 199–226.

Robins R. W., Tracy J., Trzesniewski K. H. Naturalizing the Self // *Handbook of Personality, Theory and Research* / Ed. by O. P. John, R. W. Robins, L. A. Perin. New York: The Guilford Press, 2008. P. 421–448.

Rogers C. M., Ritter J. M. The power of perception: Children’s appearance as a factor in adults’ predictions of gender-typical behavior // *Social Development*. 2002, vol. 11, p. 409–426.

Ryan R. M., Deci E. L. On assimilating identities to the self: A self-determination theory perspective on internalization and integrity within cultures // *Handbook of Self and Identity* / Ed. by M. R. Leary, J. P. Tangney. New York: The Guilford Press, 2005. P. 235–275.

Schaefer K., Fink B., Grammer K., Mitteroecker P., Gunz P., Bookstein F. L. Female appearance: Facial and bodily attractiveness as shape // *Psychology Science*. 2006, vol. 48, p. 187–204.

Sullivan H. S. Interpersonalnaja teorija v psichiatrii. Moskva: Juventa, 1999.

Tice D. M., Wallace B. M. The reflected Self: Creating yourself as (you think) other see you // *Handbook of Self and Identity* / Ed. by M. R. Leary, J. P. Tangney. New York: The Guilford Press, 2005. P. 91–106.

Van Steenberg E., Litt M. D., Nanda R. Presurgical satisfaction with facial appearance in orthognathic surgery patients // *American Journal of Orthodontics & Dentofacial Orthopaedics*. 1996, vol. 109, p. 653–659.

Usonienė A. Mokomoji priemonė studentams. Semantika. Semantikos objektas ir raida, 2006. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.eu/elektroniai-istekliai/semantika> [žiūrėta 2012 m. sausio 22 d.].

Williams D. M., Bentley R., Cobourne M. T., Gibilaro A., Good S., Huppa C., Matthews N. S., O’Higgins L., Patel S., Newton J. T. The impact of idealised facial images on satisfaction with facial appearance: Comparing ‘ideal’ and ‘average’ faces // *Journal of Dentistry*. 2008, vol. 36, p. 711–717.

Winkielman P., Halberstadt J., Fazendeiro T., Caty S. Prototypes are attractive because they are easy on the mind // *Psychological Science*. 2006, vol. 17, p. 799–806.

Williamson D. A., Steward T. M., White M. A., York-Crowe E. An information-processing perspective on body image // *A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice* / Ed. by T. F. Cash, T. Pruzinsky. New York: The Guilford Press, 2002. P. 47–55.

Wood J. V., Wilson A. E. How important is social comparison? // *Handbook of Self and Identity* / Ed. by M. R. Leary, J. P. Tangney. New York: The Guilford Press, 2005. P. 344–367.

Zhou Y. H., Hägg U., Rabie A. B. M. Patient satisfaction following orthognathic surgical correction of skeletal Class III malocclusion // *The International Journal of Adult Orthodontics and Orthognathic Surgery*. 2001, vol. 16, p. 99–105.

MANIFESTATIONS OF SELF-CONFIDENCE, COMPARISONS AND PERFECTIONISTIC ASPIRATIONS BEFORE ORTHOGNATIC SURGERY

Iona Makauskienė

S u m m a r y

An interest to psychological factors involved in malocclusion appeared thirty years ago. The most frequent aspect of research is self-evaluation. However, up to date, there is no empiric half-structured interview investigations with subjects of this group, in which manifestations of confidence, comparison and perfectionistic aspirations would be explored wider and in more detail. No studies with orthognatic subjects were conducted in Lithuania, so we hope the data of our research will help to fill this gap.

Seventy-three subjects with some kind of malocclusion were involved. The research lasted from 2006 to 2010. Self-representations were investigated by means of a half-structured interview based on self-in-relation theory. Self-representations of the past, presents and future were explored, three significant others (mother, father, and best friend) were distinguished.

A qualitative analysis of self-representations was conducted, and six categories were singled out. Self-representations of comparison were estimated considering the ideal and standards of the self, peer, father, mother or partner. The assessments were divided into positive and negative. The subjects were grouped and compared according to parents' relationship experience, age group, education, taunting experience.

The data suggest that in subjects just before the surgery statistically significant changes occurred according to taunting experience; positive compari-

son representations diminished, more of statistically significant differences between the standpoints of mother and father self-representations showed up, unconfident representations increased. Based on the research results, we can predicate that the biggest risk pre-operative group comprised subjects with taunting experience and subjects with the experience of violence in the family, as these subjects expressed most negative self-representations of distrust and comparison. These subjects expressed statistically significantly more adolescent and actual distrust in mother representations. Comparison of data according to subjects' age has revealed that subjects of the oldest group most of all seek to meet health, appearance, and profession perfectionist standards. Subjects of the youngest group most often compare themselves with standards of peers and father. Subjects aged 26–30 years after the surgery statistically significantly expect to be more satisfies with one's own appearance. While comparing subjects according to education, appearance, self-representations of knowledge and comprehension diverged. Self-representations of confidence / distrust and perfectionistic aspirations were most expressed in adolescent and actual time spans, while manifestations of comparison were expressed in all life time spans.

Key words: malocclusion, face attractiveness, self-confidence, self-comparison, orthognatic surgery.

Iteikta 2012-06-28